

ประสบการณ์ชีวิตจากการเป็นรัฐมนตรีเกษตร

..... ระเบียบ สภากรีก

ก่อนอื่นขอกล่าวที่แจ้งว่าการเขียนเรื่องนี้ไม่มีเจตนาที่จะตำหนิหรือให้ร้ายใคร โดยที่ตระหนักดีว่า แต่ละคนมีธรรมชาติอันเป็นที่มาไม่เหมือนกัน และหลักธรรมก็ได้ชี้แนะไว้ว่า "จงมองทุกสิ่งในแง่ดี" ดังนั้นภายในเนื้อหาสาระ จึงไม่ควรมองที่รูปแบบจากพฤติกรรมของคน แต่ขอให้มองที่แนวคิดซึ่งนำไปปฏิบัติในการหาทางออกเพื่อหวังทำงานในช่วงนั้นให้ได้ผล แทนที่จะอ้างว่าทำไมไม่ได้เพราะคิดขัดด้วยเรื่องนั้นเรื่องนี้

หากมีใจเป็นกลางถึงระดับหนึ่งจะพบว่า คุณค่าชีวิตตนเองไม่ว่ามีโอกาสสัมผัสสิ่งใดก็ตาม ถ้าทำดีที่สุดแล้วย่อมรู้เองว่าสิ่งนั้นเป็นเพียงส่วนหนึ่งของการเรียนรู้ความจริง และการจะเรียนรู้ให้ถึงความจริงได้ก็ต้องเป็นผู้ปฏิบัติจากความจริงซึ่งมีอยู่ในใจ โดยไม่นำเอากิเลสเข้าไปแอบแฝง

ดังนั้น การณ์จะเข้าไปเป็นอะไรก็ตาม ถ้าไม่ได้เกิดจากความรู้สึกอยากได้สิ่งนั้น ย่อมเข้าใจไม่ยากว่าแท้จริงแล้วก็คือส่วนหนึ่งซึ่งให้โอกาสสัมผัสความจริงจากประสบการณ์ชีวิตเท่านั้น ทำให้เห็นว่าจะอยู่ที่ไหนและเป็นอะไร ย่อมไม่มีความแตกต่างระหว่างกัน เพียงช่วยให้ตนสัมผัสกับภาวะหลากหลายบนพื้นฐานสังขารธรรม เพื่อหวังเรียนรู้ให้มึนทรณะที่กว้างออกไป อีกทั้งลึกซึ้งยิ่งซึ้งกว่าเก่า

ซึ่งความรู้สึก เช่นนี้ น่าจะเกิดจากการหยั่งรู้ถึงคุณค่าตนเองได้ทุกขณะ ช่วยให้ตนมีกำลังใจทำงานอย่างเต็มที่ แม้เกิดปัญหาแทนที่จะรู้สึกท้อถอยกลับหาทางออกได้เองทุกเรื่อง โดยไม่ต้องตกอยู่ในสภาพมุ่งปะทะกับคนอื่น แต่สามารถปรับวิธีการทำงานในแต่ละช่วงให้ผ่านไปได้อย่างสอดคล้องกันกับเหตุและผล ทำให้ผลงานปรากฏได้เองอย่างเป็นธรรมชาติ อีกทั้งยอมรับความจริงว่างานจะปรากฏผลเป็นอย่างไร ย่อมขึ้นอยู่กับความรู้สึกจากสายตาผู้อื่น

แทนที่จะแสดงออกเองโดยเฉพาะเน้นด้านซึ่งรู้สึกว่าได้หรือน่าชื่นชม ซึ่งหาใช่เป็นเพียงการเสียมารยาทเท่านั้น หากยังสูญเสียคุณค่าที่ควรจะมีอยู่ในรากฐานความรู้สึกของตนด้วย "การแสดงออกว่า ผลงานของตนได้รับผลดี หรือมีความสำเร็จ น่าจะเป็นสิ่งบ่งบอกถึงภาวะล้มเหลวอย่างชัดเจนแล้ว" และบุคคลผู้แสดงออกในลักษณะนี้ แม้ผลงานจากตนจะตกต่ำแค่ไหนย่อมมีธรรมชาติที่ควรหันต่อไปอีก

.....

ประมาณช่วงปี พ.ศ. 2497 ซึ่งขณะนั้นคนทั่วไปยังมองเห็นสาระสำคัญของกล้วยไม้อันเป็นประโยชน์ต่อชีวิต และสังคมน้อยมากแต่กลับมีภาพพจน์ปฏิเสธ จึงไม่มีการสอนในสถาบันการศึกษาแม้ให้ความรู้ในรูปแบบอื่น แต่คนกลับรู้สึกทำทนายเริ่มนำไปปฏิบัติเพื่อศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง กับอีกด้านหนึ่งก็ให้การฝึกอบรมเพื่อเผยแพร่ความรู้ซึ่งไม่เพียงเน้นอยู่ในด้านเทคนิค หากใช้การวางแผนและการจัดการซึ่งมุ่งที่คน โดยใช้ทุนรอนและสติปัญญา รวมถึงเวลาว่างส่วนตัว ซึ่งขณะนั้นมีเยาวชนกลุ่มหนึ่งเข้ามาให้การสนับสนุนโดยที่ต้องการแสวงหาวิชาความรู้จากตนด้วย

นอกจากพื้นฐานแนวคิดสำคัญซึ่งไม่เพียงรองรับการทำงานอยู่เบื้องหลัง หากยังประกาศออกมาเป็นเจตนารมณ์อย่างมั่นคงและต่อเนื่อง ซึ่งตนคิดว่าประเด็นนี้อยู่เหนือความสำคัญของวิชาความรู้ที่ให้แก่ทุกคน น่าจะได้แก่ "อุดมการณ์ซึ่งประกาศออกมาเป็นช่วง ๆ ว่า จะใช้กล้วยไม้เป็นสื่อสัมพันธ์เพื่อสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างคนทุกสภาพชีวิตความเป็นอยู่และทุกสาขาวิชา"

ซึ่งเชื่อว่าแสดงออกเพียงด้วยคำพูดและข้อเขียนเท่านั้น หากที่ควรถือว่าสำคัญกว่าก็คือ การนำไปปฏิบัติจากจิตวิญญาณตนเองอย่างเด็ดเดี่ยวในทุกกรณี แม้หลายครั้งหลายหนจะถูกกระแสต่อต้านอย่างหนัก และกระแสซึ่งผสมกลมกลืนอยู่ในเรื่องต่าง ๆ ส่งผลให้สิ่งที่ติดตามมาภายหลังมีเหตุมีผลน่าสนใจเรียนรู้เป็นอย่างยิ่ง แม้การได้รับ

โอกาสให้เข้าไปทำงานในตำแหน่งรัฐมนตรี ช่วยให้เรียนรู้ความจริงจากด้านในอย่างหลากหลายด้วย

อนึ่ง การให้บริการฝึกอบรมความรู้เรื่องกล้วยไม้แก่คนทั่วไป บนพื้นฐานอุดมการณ์ซึ่งเปิดกว้างคงกล่าวได้ให้โอกาสสนสัมผัสและเรียนรู้จากคนแทบจะทุกกลุ่มอาชีพ แม้ว่าอยู่บนพื้นฐานคนในชาติเดียวกัน แต่การปฏิบัติย่อมมีเหตุผลผลแผ่กว้างออกไปถึงคนทุกชาติภาษาได้ด้วยตัวของมันเอง ถ้าไม่ไปยึดติดอยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่งในที่สุด จึงทำให้เชื่อซัดเจนยิ่งขึ้นว่า สิ่งนี้น่าจะถือเป็นหัวใจและเป็นศูนย์รวมระหว่างการเรียนรู้ซึ่งมีผลอนุรักษ์ทุกสิ่งทุกอย่าง กับอีกด้านหนึ่งย่อมมีการพัฒนาที่ก้าวไปข้างหน้าอย่างมีเหตุผล

ในชั้นอบรมซึ่งกระทำอย่างต่อเนื่องกัน ในแต่ละปีจึงมีคนอย่างหลากหลายตั้งแต่กรรมมาชีพจนถึงผู้มีอันจะกินอีกทั้งพ่อค้าและแม่บ้านรวมถึงเยาวชน ในด้านข้าราชการก็มีตั้งแต่พลทหาร นายสิบ นายร้อย นายพัน จนถึงนายพล และพลเรือนก็มีตั้งแต่ข้าราชการผู้น้อยจนถึงรัฐมนตรี

แต่เมื่อเข้าไปร่วมอยู่ในบรรยากาศกิจกรรมการอบรม ก็พยายามทำให้แต่ละคนรู้สึกว่าเหมือนกันหมด เมื่อมีกิจกรรมนอกชั่วโมงบรรยายก็ให้ร่วมกันทำ ใครถูกมอบหน้าที่ให้เป็นหัวหน้าทำ เรื่องอะไรต้องลงมือปฏิบัติเองด้วย โดยเฉพาะตัวผู้เขียนเอง นอกจากให้ความเป็นกันเองแก่ทุกคนอย่างเสมอภาคแล้ว หลายเรื่องยังลงมือปฏิบัติร่วมด้วย

การฝึกอบรมได้กระทำติดต่อกันทุกปี โดยใช้วันทำงานและใช้เวลาหลังเลิกงานแล้วสัปดาห์ละ 2 ครั้ง ส่วนวันหยุดเสาร์-อาทิตย์ ส่วนหนึ่งจัดกลุ่มเล็ก ๆ หมุนเวียนกันมาฝึกภาคปฏิบัติซึ่งในช่วงแรก ๆ ก็ใช้ที่บ้านตัวเอง หมุนเวียนกันไปจนทั่วถึงทั้งชั้น ส่วนที่เหลือสนับสนุนให้มีกิจกรรมทำร่วมกันโดยที่ริเริ่มกันเองอย่างอิสระ ในแต่ละปีใช้เวลาอย่างน้อย 4 เดือนบางรุ่นเลยไปถึง 6 เดือนเนื่องจากมีผู้รับการอบรมร่วมกันxorร้อง หลังจากจบรุ่นแล้ว ก็มีการติดตามสนับสนุนและประเมินผลต่อไปอย่างไม่ทอดทิ้ง

เมื่อเวลาถัดมาถึงช่วงปี พ.ศ.2515 วันหนึ่งก็ได้รับการติดต่อจากนายทหารคนสนิทของ พลเอก เกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ ซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งเสนาธิการกองทัพบก ขอเชิญผมและภรรยาไปรับประทานอาหารค่ำที่บ้านซึ่งอยู่ในบริเวณบางเขนตามวันเวลาที่นัดหมายไว้ และคำวันนั้นเจ้าของบ้านก็ได้กล่าวว่า **“ที่ผมเชิญอาจารย์มาวันนี้ ก็เพื่อแสดงความขอบคุณที่ได้ช่วยให้ทหารของเรามีความรู้และมองเห็นช่องทางทำงานพิเศษจากเวลาว่าง”**

“ซึ่งจริง ๆ แล้วในอีกด้านหนึ่ง ช่วงนั้นก็มียาทหารระคับพันเอกและนายพลบางคนที่งานการอบรมจากเราไปแล้วลงมาทำงานร่วมด้วย และเราเองก็พยายามสนับสนุนให้มีการประสานงานระหว่างราชการกับประชาชนจากการใช้สิ่งซึ่งสร้างไว้เป็นสื่อ ทำให้ไม่ว่าใครต้องการอะไรจากที่ไหน สามารถหาได้คล่องตัวพอสมควร”

หลังจากการพบกันระหว่างที่ร่วมรับประทานอาหารค่ำ - ซึ่งช่วยให้มีโอกาสพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกันครั้งนั้นแล้วก็ไม่ได้มีโอกาสพบกันอีก พอติดกันกับตนเป็นคนมีนิสัยไม่สนใจไปหาใคร ที่มีอำนาจในระดับบน ๆ ถ้าไม่มีธุระจำเป็นโดยเฉพาะเกี่ยวกับงานที่จะให้ประโยชน์แก่คนทั่วไป หากเอาเวลามาเน้นการทำงานเพื่อคนระดับล่างจากความคิดที่เปิดกว้างซึ่งถือปฏิบัติมาตลอดชีวิต โดยไม่คำนึงถึงเรื่องอามิสสินจ้างใจ ๆ ทั้งสิ้น

จนกระทั่งมาถึงช่วงปี พ.ศ.2519-2520 ซึ่งขณะนั้นตนดำรงตำแหน่งอธิการบดีมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และอยู่ระหว่างการเตรียมงานประชุมกล้วยไม้โลกครั้งที่ 9 โดยมีกำหนดการจัดงานในปี พ.ศ.2521 จึงมีการเดินทางไปติดต่oprสานงานกับประเทศต่าง ๆ หลังจากกลับมาถึงกรุงเทพ ฯ ก็ทราบว่ามีประกาศแต่งตั้งให้เข้าไปร่วมเป็นสมาชิกสภานิติบัญญัติแห่งชาติในขณะที่พลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี

หลังจากเข้าไปสัมผัสบรรยากาศวงใน ทำให้ตนมีโอกาสเรียนรู้ถึงพฤติกรรมและแนวคิดรวมถึงนิสัยคนวงในหลายคน คนดี ๆ ก็มีแต่บางคนทั้ง ๆ ที่มีตำแหน่งหน้าที่เป็นผู้บริหารการศึกษาแต่กลับแสดงความคิดเห็นแก่ตัวออกอย่างเปิดเผย สะท้อนให้อ่านได้ถึงเงื่อนไขซึ่งแฝงเป็นปัญหาอยู่ในรากฐานการศึกษา ทำให้ตนต้องหวนกลับมา

ชำระล้างจิตใจเพื่อไม่ให้ไปยึดติดอยู่กับสิ่งดังกล่าวแล้ว

พลัดช่วงกลางปี พ.ศ.2521 การร่างรัฐธรรมนูญฉบับนั้นก็ผ่านไปและสภานิติบัญญัติก็ถูกยุบไปตามเงื่อนไข และมีการพิจารณาตัวบุคคลเข้าดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีใหม่ หลังจากนั้นไม่นานตนก็ได้รับการทาบทามให้เข้าดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ทั้ง ๆ ที่ไม่ได้เป็นบุคคลผู้มาจากการเลือกตั้ง ซึ่งในประเด็นนี้น่าสนใจนำมาวิเคราะห์เนื่องจากในช่วงหลัง ๆ มักมีผู้พูดกันกว้างขวางยิ่งขึ้นว่า ผู้บริหารประเทศควรมาจากการเลือกตั้ง บ้านเมืองจึงจะเป็นประชาธิปไตย

ถ้าไม่มองอย่างผิวเผินและไม่มองด้านเดียวย่อมเห็นได้ว่า**"การเลือกตั้งเป็นเพียงเปลือกนอกของประชาธิปไตย ส่วนเนื้อในน่าจะไต่แก่ประเด็นที่ว่า ผู้ที่เข้าไปทำหน้าที่แทนประชาชนไม่ว่าจะผ่านการเลือกตั้งหรือไม่ เป็นที่ยอมรับจากประชาชนคนทั่วไปหรือไม่"** ซึ่งประเด็นนี้คงหนีไม่พ้นคุณสมบัติของแต่ละคน โดยเฉพาะ**"ประเด็นของความจริงใจที่สะท้อนภาพให้คนเห็นมานานทำให้มั่นใจได้"**

หากสามารถหยั่งรู้ได้ถึงปัญหาซึ่งแฝงอยู่ในรากฐานคนกับทิศทางการเปลี่ยนแปลงซึ่งทั้งสองประเด็นถือเป็นอีกด้านหนึ่งน่าจะเห็นได้ว่า **ภาวะยึดติดรูปแบบหรือยึดติดเปลือกเป็นสังขารซึ่งแฝงอยู่ในสังคมน้อย่างลึกซึ้ง ทำให้วิธีการเปลี่ยนแปลงมุ่งสู่ทิศทางนี้ชัดเจนยิ่งขึ้น** ดังนั้นแม้ในยุคนี้จะมี ส.ส.ปนกับผู้ที่ไม่ได้มาจากการเลือกตั้งเข้าไปเป็นรัฐมนตรี ร่วมกันอยู่พอสมควร แต่ก็ไม่มีเสียงวิจารณ์อะไรมาก อย่างไรก็ตามในด้านที่เข้าไปอย่างอิสระย่อมมีสองด้านเป็นความจริงด้วยเช่นกัน โดยที่ด้านหนึ่งอาจเข้าไปบนพื้นฐานความรู้สึกส่วนตัว กับอีกด้านหนึ่งเข้าไปเพราะผลจากความรู้สึกของคนทั่วไป

ในช่วงนั้นทราบว่า มีรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงนี้รวม 4 คน และนายกรัฐมนตรีจะดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการ ฯ.เอง เนื่องจากให้ความสนใจการเกษตรเป็นพิเศษ รวมถึงการประกาศให้ปีนั้นเป็นปีของเกษตรกรด้วย

ตนไม่ได้คิดอะไรมากไปกว่า**"ประเด็นของการเรียนรู้จากบรรยากาศของวงในซึ่งน่าจะสานกระแสออกมาสู่วงนอกเพื่อช่วยให้มองเห็นภาพปัญหาได้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น"** เนื่องจากยังไม่เคยสัมผัสมาก่อนจึงได้ตอบรับ และเชื่อในเหตุผลว่าการณ์จะเรียนรู้ได้ลึกซึ้งคงต้องมีความรักความสนใจที่จะทำงานอย่างเต็มที่จากรากฐานซึ่งละจากภาวะยึดติดด้วย

ซึ่งความจริงแล้วเท่าที่ชีวิตการทำงานของตนผ่านพ้นมาก็ติดมันอยู่กับหลักดังกล่าวมาโดยตลอด และในช่วงนั้นตนก็ยังคงเป็นอธิการบดีมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ในวาระที่สอง กับอีกสิ่งหนึ่งเท่าที่เป็นมาแล้วก็ทำงานถึงนิสัยและบรรดาอาจารย์ด้วย จึงมีความรู้สึกเล็ก ๆ ว่าน่าจะสานสัมพันธ์ระหว่างสองผู้ว่าโดยถือเอาการเรียนรู้ซึ่งกันและกันเป็นพื้นฐาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสานกระแสทั้งสองด้านลงไปถึงชาวบ้านในชนบท

หลังจากได้รับโปรดเกล้า ฯ.และประกาศเป็นทางการแล้ว ตนก็ยังคงทำงานอยู่ที่มหาวิทยาลัย ฯ.ต่อมาอีก 3-4 วัน เนื่องจากต้องสะสางงานเก่าและวางแผนมอบหมายงานให้ผู้บริหารระดับรอง ฯ.ทำการแทนแต่ก็ไม่ยากนัก เพราะปกติแม้ระหว่างช่วงก่อน ๆ ก็กระจายงานและอำนาจในด้านธุรการให้กว้างออกไปอย่างไม่เคยคำนึงว่าใครจะใช้เงื่อนไขดังกล่าวย้อนกลับมาใช้อำนาจ เพราะตนไม่เคยยึดติดกับสิ่งนี้อยู่แล้ว

คงลุดจากโต๊ะในห้องปรับอากาศไปใช้สัมผัสคนระดับล่าง จากนิสิตนักศึกษาซึ่งรู้สึกเสมือนลูกหลาน อาจารย์แม้ถึงการโรงและยามมากขึ้น รวมถึงการเข้าร่วมกิจกรรมนำชีวิตเยาวชนลงสู่ชนบทโดยที่ปลดเอาความรู้สึกว่ามีตำแหน่งออกไปจากหัวใจจนหมด โดยเหตุที่มองเห็นว่า **ส่วนนี้คือพื้นฐานสำคัญที่สุดของการพัฒนาคุณภาพการศึกษา รวมถึงผลสู่อีกด้านหนึ่งซึ่งหวนกลับมาพัฒนาคุณภาพชีวิตคนเองอย่างถึงรากฐาน**

วันแรกที่ก้าวเข้าไปทำงานในกระทรวง ฯ.ก็ทราบจากข้าราชการโดยเฉพาะระดับกลางถึงระดับล่างซึ่งมี

หลายคนเคยเป็นลูกศิษย์มาก่อนและคนที่มีความเป็นกันเองเป็นธรรมชาติอยู่แล้วว่า ที่ในกระทรวง ฯ มีห้องทำงานรัฐมนตรีช่วย ฯ อยู่ 3 ห้อง กลุ่มบุคคลซึ่งเข้ามาก่อนบางคนมีการเกี้ยวว่าใครจะได้ห้องใหญ่กว่า โท้ทรรูกว่า และสะดวกสบายมากกว่า กว่าจะตกลงกันได้ทำให้ข้าราชการระดับผู้น้อยสับสนวุ่นวายกันอยู่พักใหญ่ ซึ่งแน่นอนที่สุดย่อมมีผลกระทบทำลายศรัทธาจากคนระดับล่างไม่ว่ามากหรือน้อย

ในที่สุดคนที่ต้องการห้องนั่งทำงานใหม่ ซึ่งคนก็บอกว่า "ผมไม่คิดใจอะไรทั้งนั้น จะนั่งที่ไหนก็ได้" ในที่สุดก็ไปได้ห้องซึ่งเคยใช้เป็นที่นั่งทำงานของอธิบดีกรมส่งเสริมการเกษตร หลังจากกรมนี้ย้ายไปอยู่ที่ใหม่ที่บางเขนแล้ว ห้องนี้ก็ถูกใช้เป็นที่เก็บวัสดุเก่า ๆ อยู่ที่ปีกด้านหลังของกระทรวง ฯ ภายในห้องมีเนื้อที่ไม่ใหญ่มาก และมีห้องเล็ก ๆ อีกสองห้องอยู่ติดด้านข้างอีกทั้งมีประตูเปิดถึงกันได้ ซึ่งขณะนั้น เครื่องปรับอากาศถูกถอดไปนานแล้ว

หลังจากนำโต๊ะทำงาน กับชุดรับแขกขนาดเล็กอีก 1 ชุด และตู้ใส่เอกสารที่จำเป็นอีก 1 ลูกเข้าไปตั้งและนั่งทำงานได้จนเรียบร้อยโดยที่ไม่ได้เรียกร้องอะไร ปลัดกระทรวงก็เดินเข้ามาหาและบอกว่าจะเอา เครื่องปรับอากาศมาติดตั้งอีกทั้งเอาพรมมาปูให้ด้วย คนก็บอกว่า "ผมไม่อยากจะให้มันทรูทรานัก เพราะต้องการบรรยากาศที่ช่วยให้ผู้ซึ่งต้องการเข้ามาพบ มีความรู้สึกเป็นกันเองมากขึ้น" ในที่สุดก็งัดพรมมรดกเหลือแต่ เครื่องปรับอากาศอย่างเดียว

สำหรับห้องเล็กสองห้อง ซึ่งติดอยู่กับด้านข้าง ห้องหนึ่งซึ่งอยู่ด้านหลังใช้ทำห้องเลขานุการ ส่วนห้องที่อยู่ด้านหน้าใช้เป็นที่ทำงานเจ้าหน้าที่ธุรการประจำตัว ถ้าใครจะผ่านเข้าห้องรัฐมนตรีหรือห้องเลขานุการจะต้องเดินผ่านห้องนี้เข้าไปก่อน ซึ่ง ณ จุดนี้คนที่คัดเจ้าหน้าที่คนหนุ่มซึ่งมีมนุษยสัมพันธ์ดีและเชื่อว่ามีอุดมการณ์ในการทำงาน อีกทั้งกำชับไว้ให้ต้อนรับทุกคนอย่างเป็นกันเองและเรียบง่ายที่สุด ส่วนเลขานุการก็ได้ขอร้องให้ศาสตราจารย์ ดร.จรัญ จันทลักษณ์ ซึ่งเป็นคนมีความรู้ทั้งในด้านวิชาการและงานบริหาร อีกทั้งเป็นที่ยอมรับว่ามีความเป็นกันเองกับคนทุกระดับให้เข้ามารับหน้าที่

ถัดจากนั้นมาอีกขั้นตอนหนึ่ง นายกรัฐมนตรีในฐานะรัฐมนตรีว่าการ ฯ ก็ขอร้องให้ช่วยร่างโครงสร้างพื้นฐานการประสานงานและแบ่งกลุ่มกรมต่าง ๆ รวมถึงรัฐวิสาหกิจที่มีอยู่ในกระทรวงออกเป็น 4 กลุ่ม ซึ่งตนเข้าใจว่าคงต้องการแบ่งงานให้รัฐมนตรีช่วย ฯ ทั้ง 4 คนรับผิดชอบโดยตรง ผมจึงกลับมานั่งคิดว่ากรมไหนควรประสานงานกับกรมไหนตามธรรมชาติของการประสานงานบนพื้นฐานวิชาการตามเหตุและผล เสร็จแล้วก็นำไปเสนอรัฐมนตรีว่าการ ฯ เนื่องจากทราบว่า ในตำแหน่งนายกรัฐมนตรีด้วย คงจะไม่ได้มากระทรวง ฯ บ่อยนัก

ผลที่ปรากฏออกมาสอนให้ตนมีโอกาสเรียนรู้ความจริงจากอีกด้านหนึ่งซึ่งอยู่บนพื้นฐานปัญหาทางสังคมและจริยธรรม เนื่องจากสิ่งซึ่งได้รับมอบหมายให้นำมาคิดมันเปลี่ยนแปลงไปแทบจะหมด กลายเป็นว่า กรมไหนมีอำนาจมาก มีเงินมากและมีผู้คนใกล้ชิดกับราษฎรอย่างกว้างขวางซึ่งสามารถใช้เป็นเครื่องมือหาเสียงได้สะดวกกว่าจะไปรวมอยู่ในกลุ่มเดียวกัน

อนึ่ง ได้กล่าวไว้แล้วว่าตนไม่มีนิสัยชอบวิ่งเต้นเข้าไปอยู่ใกล้ชิดผู้มีอำนาจเหนือกว่า ดังนั้นผลจากการแบ่งงานและรับมอบความรับผิดชอบทำให้บรรดาลูกศิษย์หลายคนในกระทรวง ฯ ประรภาวว่า เป็นกรมเหลือเกิน แต่ตนก็ได้กล่าวในเชิงสอนว่า กรมไหนก็เหมือนกัน ผลงานมันอยู่ที่ว่าเรามุ่งมั่นทำงานจากใจจริงหรือเปล่า

ประเด็นสำคัญประเด็นสุดท้ายเห็นจะได้แก่เรื่องการเงิน และโครงการใหญ่ ๆ ซึ่งมีเงินมากโดยที่เป็นโครงการซึ่งดำเนินงานมาบ้างแล้ว กับอีกส่วนหนึ่งคือเงินงบกลางซึ่งมีการนำโครงการที่คิดใหม่เสนอพิจารณาขอเงิน ทั้งสองด้านไม่ได้ตกมาถึงมือตนเลยแม้การประชุมเกี่ยวกับเรื่องนี้ก็ไม่มีการแจ้งให้ทราบล่วงหน้า ทำให้ทวนกลับไปนึกถึงช่วงที่ตนจบจากมหาวิทยาลัยไปที่แรกและสมัครออกไปทำงานในต่างจังหวัดซึ่งในสมัยนั้นค่อนข้างห่างไกลความเจริญในด้านวัตถุ ทั้ง ๆ ที่ตนไม่เคยเกี่ยงงอนแม้จะต้องไปทำงานในฐานะเช่นคนงานชั่วคราว จริง ๆ แล้วก็มุ่งที่จะเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ แต่กลับถูกคนระดับหัวหน้างานก็กั้น เสมือนว่าจะมารู้ดีกว่าตัว แต่ตนก็ไม่เคยถือสา

ใครให้มันรทหัวใจตัวเอง

เมื่อทุกสิ่งทุกอย่างผ่านหันมาถึงจุดนี้แม้จากช่วงเวลาเพียงไม่กี่วันถึงสัปดาห์ อาจทำให้หลายคนรู้สึกว่ช่องทางในการทำงานเพื่อให้งเกิดผลถูกปิดแทบจะสนิท แต่คนกลับมองเห็นสองด้านและรู้สึกว่ แม้ช่องทางซึ่งมองออกไปด้านนอกจะถูกคนอื่นปิดไว้ แต่หากมองกลับมามู่ด้านในย่อมไม่มีใครมาปิดได้ถ้าตัวเองไม่ปิดมันเอง ในสภาพความจริงเช่นนี้กลับทำให้ยังรู้สึกห้ำหายที่จะทำงานให้งเกิดผล

ซึ่งจริง ๆ แล้วหาใช่ว่เหตุเกิดขึ้นครั้งนี้เป็นครั้งแรก แต่ตนเคยตัดสินใจทำโดยไม่มีเงินมาก่อน ทั้ง ๆ ที่ครั้งนั้นไม่มีคนอื่นปิด หากตนไม่ขอเงินเองเพราะหากขอก็คงได้ นั่นคือช่วงซึ่งไปเชิญงานประชุมกล้วยไม้โลก เข้ามาจัดในประเทศไทย ทางสำนักงบประมาณถามว่ต้องการเงินเท่าใด ตนก็ตอบไปทันทีว่ **ไม่ต้องการ** เมื่องานมาถึงปรากฏว่มีผู้เดินทางมาร่วมงานประชุมครั้งนั้นรวม 3,000 คน ส่วนใหญ่กลับไปด้วยความรู้สึกประทับใจ และมีการกล่าวขวัญถึงกันต่อมาจนกระทั่งทุกวันนี้ อีกทั้งยังมีเงินมอบให้เป็นกองทุนในมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ร่วมล้านบาท ซึ่งเรื่องราวดังกล่าวได้เขียนไว้แล้วในอดีต เพื่อให้ชนรุ่นหลังมีโอกาสศึกษาต่อไป

จากผลกระทบดังกล่าวแล้ว ได้ทำให้เกิดความรู้สึกห้ำหายที่จะพิสูจน์ความจริงด้วยการมุ่งมั่นทำงานอย่างเต็มที่แทนที่จะรู้สึกท้อถอยหรือ หมกมุ่นแล้วก็อ้างว่ **"ทำอะไรไม่ได้"** หากจากสภาพที่เป็นจริงดังกล่าวกลับทำให้รู้สึกว่ **"เมื่อปิดด้านนอกก็จะมุ่งลงด้านใน จนกว่าโอกาสจะเปิดเองแล้วค่อยนำเอาด้านนอกเข้ามาเสริมภายหลัง"**

สิ่งแรกที่น่าจะดี คงได้แก่การที่ตนไม่ต้องไปเกี่ยวข้องกับเรื่องเงิน แม้ปากกาตัวเองก็ไม่ต้องไปเซ็นอนุมัติเงินทองอะไรและตนก็ได้ไปยึดติดอยู่กับเงินและอำนาจอยู่แล้ว ข้อที่สองคนรู้สึกว่จริง ๆ แล้วเงินมีอยู่แล้วในแต่ละคนซึ่งเป็นผู้ร่วมงานทั้งในกรุงและต่างจังหวัด นั่นคือเงินเดือนซึ่งรับเป็นประจำกันอยู่อย่างต่อเนื่อง ส่วนสิ่งที่สามตนมองเห็นว่แต่ละคนหาใช่มีเพียงร่างกายและพลังกำลังหากมีรากฐานจิตใจเป็นหัวใจสำคัญที่สุด ดังนั้นถ้ารู้จักใช้สิ่งนี้ให้เป็นประโยชน์ งานน่าจะเดินไปได้ดีกว่าการเน้นใช้เงินด้วยซ้ำ เพราะดีไม่ี้อาจทำให้เกิดความแตกแยก

ดังนั้นจึงมองเห็นได้ชัดเจนว่ถ้าเน้นนำปฏิบัติลงสู่ช่องทางนี้ได้ย่อมส่งผลช่วยให้งานเดินหน้าและอีกด้านหนึ่งย่อมมุ่งทิศทางลงลึกซึ่งสู่รากฐานด้วย กับอีกด้านหนึ่งก็พบว่า มีโครงการเก่า ๆ ซึ่งคนในกลุ่มที่มุ่งแย่งชิงเงินและวัตถุไม่สนใจ เพราะถ้าเข้าไปรับสานต่อ สิ่งแรกไม่ช่วยให้ตัวได้รับอะไรตอบแทน สิ่งที่สองอาจเสี่ยงต่อความล้มเหลวทำให้ต้องได้รับผลเสียหาย กับอีกสิ่งหนึ่งคือเครื่องมือเครื่องใช้ที่มีราคาสูงแต่นำมาเก็บไว้โดยที่มองไม่เห็นช่องทางนำใช้ประโยชน์ ยิ่งมุ่งความสำคัญไปยังเกษตรกรในชนบทน่าจะมีโอกาสนำมาใช้ได้โดยไม่ต้องจ่ายเงิน

จากประสบการณ์ชีวิตซึ่งผ่านงานในด้านการจัดการศึกษามาแล้ว โดยเฉพาะเน้นความสำคัญที่**การพึ่งตนเอง"** โดยเฉพาะอย่างยิ่ง **"คนเป็นศูนย์กลางอยู่กับความเป็นตัวของตัวเองมาโดยตลอด"** ช่วยให้มีโอกาสเรียนรู้ความจริงลึกซึ้งยิ่งขึ้น กับอีกด้านหนึ่งช่วยให้ชนรุ่นหลังมีความเคารพศรัทธากระจายออกไปอย่างกว้างขวาง ซึ่งนับเป็นสิ่งสำคัญส่วนหนึ่ง โดยเฉพาะความรู้สึกซึ่งไม่ยึดติดทำให้เข้าใจแต่ละสิ่งได้รอบด้าน

ประเด็นแรกซึ่งน่าจะนำมาบันทึกไว้เป็นข้อมูลประกอบการพิจารณาด้วยก็คือ จากภาพทั่วไปของบุคคลากรที่ยิ่งในสายวิชาการและบริหาร มีจำนวนไม่น้อยที่ผ่านการศึกษามาจากมหาวิทยาลัยซึ่งตนมีโอกาสคลุกคลีมานานอย่าง ที่เรียกกันว่ **"ถึงลูกถึงคน"** และในระบบราชการไทยถ้าคิดในลักษณะ **"คามกระแส"** จะพบความจริงว่ คนซึ่งควรใกล้ชิดที่สุดน่าจะได้แก่คนมีตำแหน่งใกล้ชิดตนที่สุด เช่นปลัดกระทรวงและอธิบดี แต่ตนกลับมีคนระดับล่างเข้ามาหาอย่าง เป็นธรรมชาติมากกว่า ส่วนระดับบน ๆ คงเป็นไปตามพิธีการเท่านั้น การที่นำประเด็นนี้มากล่าวน่าจะมีเหตุผลบางอย่าง ซึ่งคงต้องติดตามต่อไป

กับอีกสิ่งหนึ่งซึ่งใคร่ขออนุญาตหวนกลับไปกล่าวถึงคือ หลังจากประกาศแต่งตั้งให้ตน เข้าดำรงตำแหน่งนี้ ได้มีจดหมายแสดงความยินดีมาจากหลายทางตั้งแต่ต้นักการเมืองจนถึงชาวบ้าน มีรายหนึ่งซึ่งเป็น ส.ส. จากพรรค

การเมืองพรรคใหญ่ได้เขียนจดหมายมาแสดงความยินดี และกล่าวต่อไปอีกว่า "รัฐบาลชุดนี้ได้อาจารย์มาร่วมคณะ-
ช่วยให้ภาพพจน์ดีขึ้น" ทั้ง ๆ ที่คนที่ไม่ได้เป็น ส.ส. ซึ่งน่าจะรู้สึกไปในด้านตรงข้าม การนำเรื่องนี้มากล่าวหาใช้
ยกย่องตัวเองว่าเป็นคนดีไม่ เพราะชีวิตผ่านมาถึงช่วงนี้ไม่ต้องการอะไรอีกแล้ว และจริง ๆ แล้วคนที่ไม่สนใจมา
นานแล้ว แต่การเรียนรู้เป็นสิ่งหยุดนิ่งไม่ได้ ดังนั้นหากเอาข้อมูลที่น่ามาเล่าให้ทราบ ไปประกอบกับเรื่องอื่นอีก
อาจพบกับสังกรรมบางอย่างชัดเจนยิ่งขึ้น

ผมเป็นรัฐมนตรีที่ไม่ได้มาจากการเลือกตั้ง และเมื่อถึงช่วงประชุมสภาที่มีน้อยครั้งที่จะเข้าไปร่วม ส่วนใหญ่
มุ่งใช้เวลาลงไปอยู่กับชาวบ้านอย่างต่อเนื่อง โดยที่ที่มีความเชื่อมั่นบางสิ่งบางอย่างแฝงอยู่ในความรู้สึกลึก ๆ

คนยังจำได้ดีว่าในช่วงแรก ๆ หลังจากลงไปสัมผัสชนบทใกล้ชายแดนจังหวัดภาคใต้และกลับมาแล้ว มันก็-
ข่าวจากสถานีวิทยุแห่งประเทศไทยมาขอสัมภาษณ์โดยนำเทปมาบันทึกเสียง และถามว่า "ท่านไปตรวจงานภาคใต้
ได้ไปสั่งการอะไรไว้บ้าง" คนจึงตอบไปว่า "ผมไม่ได้ไปสั่งการแต่ไปเรียนรู้จากเขา เพราะเขาอยู่ในพื้นที่ย่อมรู้
สิ่งต่าง ๆ ได้ดีกว่าเรา"

ในช่วงเช้าวันนั้นหลังจากข่าวดังกล่าวออกอากาศภาคเช้าแล้ว คอนสายก็มีการประชุมคณะรัฐมนตรีที่ทำเนียบ
รัฐบาล ผมคงต้องขออนุญาตเอ่ยนามบุคคลท่านหนึ่งคือ **ดร.สุวิทย์ ยอภรณ์** ซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งรองเลขาธิการ
สำนักนายกรัฐมนตรี ก่อนเปิดประชุมท่านผู้นี้ได้มายืนอยู่ด้านหลังผมพร้อมทั้งกระซิบว่า ให้สัมภาษณ์ข่าวเมื่อเช้าได้-
เยี่ยมมาก พร้อมทั้งยกนิ้วหัวแม่มือชูขึ้นเล็กน้อย แล้วต่างคนก็ต่างทำงานต่อไปโดยไม่ได้พูดอะไรอีก

คนเชื่อในสังกรรมอย่างหนึ่งว่า แม้มองสู่ด้านนอกจะมีการแบ่งงานกันไปแล้วอย่างชัดเจน แต่หากมองสู่-
ด้านในย่อมพบว่ามีการประสานถึงกันหมด ยิ่งมุ่งที่ช่วยอุ้มกำลังใจคนหากมีการแสดงออกด้วยความจริงใจอย่างชัดเจน
แม้เราจะไม่เข้าไปหาเขาแต่เขาจะเข้ามาหาเราเองอย่างปราศจากการเลือกว่ามาจากกรมไหน ๆ และยังสาน
ไปถึงชาวบ้านทั่ว ๆ ไปอย่างเป็นธรรมชาติด้วย จึงไม่ได้ทุกข์ร้อนอะไรกับเรื่องเงินและอำนาจซึ่งคนอื่นมาเอาไป

สิ่งที่สนใจที่สุดคงไม่ใช่การประชุมไม่ว่าในสภาหรือในระบบงาน แต่กลับเป็นเรื่องการนำตนและคณะผู้ร่วม
งานลงไปสัมผัสชีวิตชาวบ้านอย่าง เป็นกันเอง และลงมือทำงานร่วมกับชาวบ้านอย่างมีความสุข เนื่องจากความจำเป็น
ที่จะต้องเข้าไปร่วมประชุมที่มีน้อยเพราะหลายสิ่งซึ่งอยู่ในระบบทางการก็มีคนอื่นมาแย่งเอาไปทำหมด อีกทั้ง
ตัวเองก็ไม่ได้เน้นความสนใจมากไปกว่าการเรียนรู้ชีวิตชาวบ้านยิ่งในถิ่นทุรกันดาร งานลักษณะนี้ได้ถือปฏิบัติไม่
น้อยไปกว่าสัปดาห์ละครั้ง และใช้เวลาครั้งละไม่ต่ำกว่า 3 วัน

แม้บางช่วงลงไปนอนที่ศาลาวัด หากมีการคิดประชุมเพื่อประสานงาน หลายหนันด์ไปประชุมกันในชนบท
เพื่อจะได้มีโอกาสสัมผัสกับบรรยากาศที่เป็นของจริงด้วย ส่วนสิ่งที่ไม่ค่อยจะสนใจนักเห็นจะได้แก่ การไปเป็นประ
ธานตัดริบบิ้น หรือยกมูมเปิดป้ายให้แก่ธุรกิจของกลุ่มเศรษฐกิจ ส่วนการไปยื่นเป็นประธานเปิดงานโครงการต่าง ๆ
ก็พอมิบ้างตามความจำเป็นแต่ก็ไม่บ่อยนัก

ทุกครั้งที่ออกชนบทจะมีนักข่าวโทรทัศน์จากสถานีโทรทัศน์กองทัพบกช่อง 7 สี ติดตามไปด้วยเสมอ โดยที่
นักข่าวเคยเล่าว่า คุณชายชาญ วรรณสูตร ผู้อำนวยการสถานี ฯ.สั่งให้คอยติดตามทำข่าวไม่ว่าคนจะไปไหน ซึ่ง
จริง ๆ แล้วก็ไม่เคยได้ใกล้ชิดสนิทสนมกันเป็นส่วนตัวทำให้เข้าใจว่าน่าจะเกิดจากแรงศรัทธามากกว่า

ผมมีความคิดอย่างหนึ่งว่า บ้านเมืองจะก้าวหน้าไปได้จำเป็นต้องให้ประชาชนมีส่วนร่วม แต่จะร่วมได้อย่างไร
ไรถ้าความคิดแต่ละคนยังไม่เปิดกว้าง และโทรทัศน์ก็เป็นสื่อที่มีอิทธิพลกับมีบทบาทสำคัญ ถ้าให้คนส่วนใหญ่มีโอกาส
สัมผัสสภาพที่เป็นความจริงในมุมกว้างและเน้นที่ระดับล่าง น่าจะช่วยให้การศึกษาได้รับการพัฒนาอย่างถึงรากฐาน
ทั้งนี้และทั้งนั้นในช่วงที่ผ่านมา มีคนเห็นแก่ตัวกันมาก ยังมีโอกาสขึ้นไปอยู่เหนือคนอื่น มักกำหนดกรอบจำกัดความรู้
คนอื่นไว้ได้อย่างแคบ ๆ

ด้วยเหตุนี้เองตนจึงวางแผนใช้โทรศัพท์เป็นสื่อเพื่อให้เป็นไปตามแนวคิดดังกล่าว โดยเฉพาะตัวเองสนใจลงไปสัมผัสกับสภาพของชุมชนอยู่แล้ว ในที่สุดก็พบว่าช่วงแรก ๆ ช่างภาพไม่ยอมถ่ายแต่ก็ไม่บอก หากตนเป็นคนสนใจสิ่งเกตุสิ่งต่าง ๆ ก่อนข้างละเอียดย ในที่สุดก็ถามไปว่าเหตุใดจึงปิดกล้อง ก็ได้รับคำตอบอย่างตรงไปตรงมาว่า เคยติดตามรัฐมนตรีคนอื่น ๆ ส่วนใหญ่จะไม่พอใจหากถ่ายภาพซึ่งมองเห็นว่าไม่สวยงาม และกลับไปฟ้องหัวหน้าทำให้ต้องถูกดู แต่ตนกลับมีแนวคิดที่ต้องการใช้ตัวเองล่อหน้ากล้องโทรศัพท์ให้ลงไปเห็นความจริงของปัญหา

ผมจึงอธิบายให้ฟังว่า เมื่อได้รับคำสั่งให้มาถ่ายภาพผมก็ถ่ายภาพผมอยู่แล้วคงไม่มีใครดู และครั้งนี้ตนก็มีเจตนาที่จะให้ประชาชนเห็นภาพทุกแง่มุมของบ้านเมืองเท่าที่จะสามารถหามาให้ดูได้ เรามีทั้งสองทางมาร่วมกันทำให้ทุกอย่างเกิดภาพซึ่งน่าจะถือว่าสมบูรณ์พร้อมอยู่แล้วคงไม่น่าจะเป็นห่วงอะไรอีกต่อไป ยิ่งไปกว่านั้นในช่วงหลัง ๆ หลายครั้งหลายหนตนเขียนข่าวเองด้วย และเขาก็นำไปออกทั้งหมดโดยไม่ตัดทอนเลย

การเขียนข่าวเองและก็เป็นข่าวเกี่ยวกับตนเองก็เป็นเรื่องน่าคิด หากมองด้านเดียวอาจรู้ความรู้สึกในแง่ร้าย แต่ก่อนที่จะคิดอย่างนั้นโปรดรับฟังคำชี้แจงเสียก่อน เนื่องจากได้กล่าวไว้แล้วว่า ตนไม่คิดต้องการสิ่งใดแต่มองที่การใช้งานสร้างสรรค์แนวคิดคนทั่วไปให้เปิดกว้างและลงลึก ดังนั้นข่าวที่เขียนจึงไม่ใช่เรื่องเกี่ยวกับตัวเอง หากเขียนบนพื้นฐานการให้แนวคิดซึ่งทวนกระแสสังคมเท่าที่เป็นมาแล้ว ซึ่งไม่เพียงคนทั่วไปที่รับชมจากรายการข่าว แม้ข่าวเองก็ได้รับความรู้ซึ่งเชื่อว่าน้อยครั้งที่จะมีโอกาสสัมผัสแนวคิดในลักษณะที่เป็นมุมมองกลับเช่นนี้

ความจริงแล้ว การคิดแก้ไขปัญหาสังคมปัจจุบันถ้าไม่มีคิดก็คงเป็นเรื่องไม่ยาก ในเมื่อทิศทางการเปลี่ยนแปลงแปลงทางความคิดของคนเท่าที่เป็นมาแล้วเน้นความกระแส ทำให้เกิดปัญหาหนักมากยิ่งขึ้น ดังนั้นถ้ามองทวนกระแสและนำปฏิบัติด้วยความจริงใจอีกทั้งมีความมั่นคงอยู่ได้ ปัญหาต่าง ๆ ย่อมได้รับการแก้ไขอย่างเป็นธรรมชาติ และเมื่อมีความเป็นมาเป็นธรรมชาติย่อมเกิดความมั่นคงยั่งยืนด้วย

แม้ในการพัฒนาวงการกล้วยไม้ไทย ซึ่งใคร่ขอหยิบยกเอาเรื่องการตลาดมาเป็นตัวอย่าง ตนไม่เคยเรียนเศรษฐศาสตร์ การจัดการและการค้ามาจากตำราแม้ในห้องเรียน แต่การสร้างระบบตลาดให้แก่กล้วยไม้ไทยเริ่มจากช่วงปูพื้นฐานก็คิดอย่างง่าย ๆ โดยที่พบว่าเกษตรกรผู้ผลิตซึ่งไม่ใช่กล้วยไม้ เพราะกล้วยไม้ในช่วงนั้นเพิ่งเกิดใหม่จึงเพิ่งเริ่มต้น แต่กล่าวถึงผู้ผลิตพืชผลอื่น ๆ จะถูกกลุ่มผลประโยชน์ที่เหนือกว่าปิดหูปิดตาโดยไม่ยอมให้รู้เรื่องราวซึ่งอยู่ภายนอกไร่สวน: ตนก็ใช้วิธีแก้ปัญหารวมถึงพัฒนาโดยการนำชาวสวนออกไปสัมผัส และเริ่มต้นที่ผลิตผลซึ่งเขาทั้งหลายเป็นผู้ผลิตว่า มีคนเอาไปทำอะไรและได้รับผลประโยชน์อย่างไร กับอีกด้านหนึ่งไม่ว่ามีโอกาสเดินทางไปไหน ก็ไปถ่ายภาพเอาความจริงมาเปิดเผย รวมทั้งวิจารณ์โดยเน้นที่ความเป็นตัวของตัวเองของตัวเรา ซึ่งเป็นด้านที่ถือรากฐานด้วย

ช่วงหลัง ๆ ได้ที่ทราบจากนักข่าวว่า พอรู้ว่าจะติดตามผมไปทำงาน หลายคนชั้นอาสาจะออกไปด้วย นอกจากไปด้วยความสบายใจแล้ว ตนยังให้ความเป็นกันเองกับทุกคน ไม่ว่าจะการร่วมรับประทานอาหารด้วยกันและเรื่องอื่น ๆ นอกจากนั้นยังมีนักข่าวหนังสือพิมพ์ซึ่งประจำอยู่ที่กระทรวงหลายคน ที่ตนมักชวนไปด้วยถ้าไปโดยรถยนต์ก็นั่งคุยกันไปโน่นกันเดียวกัน เพราะในความรู้สึกไม่เคยนึกว่าเป็นนักข่าวหรือนักอะไรอื่น นอกจากเห็นว่าเป็นเยาวชนคนรุ่นหลังซึ่งควรส่งเสริมให้มีความรู้ แม้ระหว่างที่อยู่ในห้องทำงานมักมีบางคนเข้าไปคุยด้วยอย่างเป็นกันเอง ช่วยให้ตนมีโอกาสเรียนรู้เรื่องราวต่าง ๆ เกี่ยวกับชีวิต เนื่องจากสนใจถามถึงความ เป็นมาตั้งแต่เรื่องครอบครัว จนกระทั่งการศึกษาของแต่ละคน แม้ผมพ้นตำแหน่งมาแล้วก็ยังมีการติดต่อถึงซึ่งกันและกันต่อมาอีก บางรายยังเป็นเจ้าภาพแต่งงานให้ด้วย

ระหว่างนั้นแม้ว่า ๆ จะไปร่วมประชุมสภา ฯ ลักครั้ง แต่ก็มิมีเสียงจาก ส.ส.บางคนมาเข้าหาว่า "อาจารย์ระพี ฯ เข้าถึงชาวบ้านยิ่งกว่า ส.ส.หลายคน" และมีเสียงจากคนทั่วไปบางคนปรารภว่า "ติดตามข่าวอาจารย์ระพีให้ถี่เถอะ จะได้เห็นความจริงในบ้านเมืองอย่างกว้างขวาง" กับมีอีกเสียงหนึ่งซึ่งมาเข้าหาว่า "ไม่เคยได้ยิน ส.ส.

คนไหนพูดเกี่ยวกับอาจารย์ระพี ฯ ในแง่ลบ"

คนต้องขอภัยที่นำเอาคำพูดลักษณะนี้มากล่าว แต่ถ้ารู้ว่าผู้เขียนได้ประกาศยืนยันความจริงไว้แล้วว่า ตนจะไม่ขอรับตำแหน่งแม้ว่ามีสสินจ้างใด ๆ อีก ซึ่งก็ได้ถือปฏิบัติมากกว่า 15 ปีแล้วน่าจะช่วยให้เข้าใจได้ว่า การกล่าวในลักษณะนี้คงมีวัตถุประสงค์ที่มองผู้ใดด้านหนึ่ง ซึ่งไม่ใช่ขอวัดตัวเพื่อหวังชื่อเสียงหรือสิ่งอื่นใด

หากหวนกลับไปพิจารณาถึงสิ่งซึ่งกล่าวไว้ในช่วงแรก ๆ ว่า หลังจากโปรดเกล้า ฯ ให้เข้าดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีแล้ว ตนก็ได้รับจดหมายแสดงความยินดีซึ่งฉบับหนึ่งส่งมาจาก ส.ส. ในพรรคใหญ่คนหนึ่ง โดยที่มีมาถึงพร้อมกับการกล่าวต่อไปว่า รัฐบาลชุดนี้ได้ตนเข้าไปร่วมคณะ ฯ ช่วยเหลือภาพพจน์ดีขึ้น เนื่องจากในช่วงนั้นกำลังถูกมองด้วยภาพซึ่งไม่ค่อยจะดีนัก การที่นำมากล่าวหากไม่ใช่เพื่อต้องการยกตัวเองย่อมมีความมุ่งหมายอยู่ที่อีกด้านหนึ่ง

ดังนั้นประเด็นจึงน่าจะมุ่งมายัง**"ภาพรวมระหว่างกลุ่มคนที่เข้าไปเป็น ส.ส. กับที่ไม่ได้มาจากการเลือกตั้ง"** ซึ่งทำงานโดยไม่ถูก ings คัดค้านแม้แต่เรื่องเดียวซึ่งจำเป็นจะต้องมองได้ลึกจึงเห็นคำถามคำตอบได้ว่า **ความเป็นประชาธิปไตยอยู่ที่ต้องเป็น ส.ส. เท่านั้นหรือ"** การนำเอาประสงการณ์จากตัวเองมาเป็นประเด็นนำสู่การวิเคราะห์ก็เพราะเหตุว่า เท่าที่ชีวิตผ่านพ้นมาแล้ว ตนเน้นเรียนรู้ความจริงจากการนำปฏิบัติและพิสูจน์ได้แล้วแทบทุกเรื่อง

อนึ่ง ระหว่างการเดินทางออกชนบท ถ้าใช้เวลาเยี่ยมหน่วยงานต่าง ๆ จะได้รับการต้อนรับจากหัวหน้างานอย่างใกล้ชิด ส่วนลูกน้องยิ่งห่างแหวจะยืนอยู่ห่าง ๆ อย่างดีก็เข้ามาบริการน้ำดื่มและชากาแฟ แต่คนเหล่านี้ล้วนเป็นรุ่นหลัง ๆ ซึ่งฟังจบมาจากมหาวิทยาลัยไม่นาน และระหว่างที่เรียนก็มักเรียกตนว่า**"คุณพ่อ"** จากความรู้ลึกอันเป็นธรรมชาติ ทำให้ความรู้ลึกระหว่างอธิการบดีกับบัณฑิตแทบไม่มีหลงเหลืออยู่ในหัวใจ หรืออีกนัยหนึ่งอาจกล่าวว่า **"เราฟังผ่านพันบรรยากาศที่มีความสัมพันธ์อย่างอบอุ่นระหว่างกันและกันมาหามาก ๆ"**

ตนกลับมาถึงที่ทำงานโดยมีแนวคิดใหม่ ๆ เกิดขึ้นอีก ด้วยเหตุที่เห็นว่า **"คนกำลังสวมหมวกอยู่สองใบ ใบหนึ่งเป็นของปลอม ส่วนอีกใบหนึ่งเป็นของจริง"** ดังนั้นบางครั้งคงต้องถอดใบปลอมออก เพื่อใช้ใบจริงให้เป็นประโยชน์ร่วมด้วยอีกทางหนึ่ง จึงได้ชื่อแสดมภ์ใส่ลินชักโต๊ะทำงานเอาไว้เป็นแผง พอว่างก็เขียนจดหมายส่วนตัวถึงลูกศิษย์ในระดับปลายแถว โดยไม่ได้ไปว่าร้ายใครต่อใคร เพียงถามสารทุกข์สุขดิบเช่นครูกับศิษย์หรือพ่อกับลูก และแทรกเอาแนวคิดพื้นฐานเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น เข้าไว้ในแต่ละช่วง

โดยปกติแล้วในบรรยากาศราชการทั่ว ๆ ไป คนระดับทางแหวแม้ระดับกลาง ๆ ก็แทบไม่ได้มีโอกาสสัมผัสจดหมายจากรัฐมนตรีโดยตรง และจดหมายซึ่งเขียนไปถึงก็ไม่เกี่ยวกับเรื่องงานจึงไม่ได้ข้ามหัวใครลงไป กรณีนี้จึงมีส่วนกระตุ้นให้เกิดกำลังใจและเสริมขวัญในการทำงานได้ไม่น้อย ทำให้คนระดับล่างรู้สึกกระตือรือร้นเพิ่มจากพื้นฐานธรรมชาติของความรู้สึกอย่างเห็นได้ชัด และการปฏิบัติจากผู้ใหญ่ถ้าทำด้วยใจรักและมีเมตตาจริงย่อมไม่ละทิ้ง แม้บางช่วงจะมีงานอื่นแต่ก็ถึงไม่ลืม พองานเบาบางก็หันมาสานต่อ ดังที่มักกล่าวกันว่า**"คนเป็นครูด้วยจิตวิญญาณจริงย่อมไม่ละทิ้งศิษย์"** โปรดอย่าคิดว่าคนมีมากจะทำไม่ได้ทั่วถึง เพราะถ้ารู้จริงย่อมเข้าใจได้ว่า ถ้ามีความจริงใจที่จะทำย่อมมีธรรมชาติที่กระจายตัวได้เองเป็นธรรมชาติด้วยเช่นกัน

อนึ่ง มักกล่าวกันว่า**"ความลับย่อมไม่มีในโลก"** สำหรับผู้บริหารระดับบนโดยระบบควรทำงานใกล้ชิดคนอยู่แล้ว คงทราบว่ามีสายสัมพันธ์อย่างเป็นกันเองระหว่างชั้นบนกับด้านล่าง แต่ไม่ใช่เพราะเป็นพรรคพวกย่อมต้องปรับตัวเองอย่างปฏิเสธไม่ได้ และเรื่องนี้ถ้ามองที่ผู้ใหญ่น่าจะเข้าใจว่า **"ใช้แนวคิดและวิถีปฏิบัติที่เป็นกลางเพื่อแนะนำถึงหลักในการดำรงชีวิตและการทำงานให้แก่คนระดับล่าง ๆ อย่างเป็นธรรมชาติ"**

ทำให้ผู้บริหารระดับบนซึ่งอยู่รองลงไป เริ่มหันเหทิศทางในการทำงานลงสู่ระดับล่าง บางครั้งพบคนระดับล่าง ๆ เป็นการส่วนตัวก็เริ่มได้ยินคำปรารภในทำนองว่า **"คุณพ่อครับ แต่ก่อนพวกผมไม่เคยพบหน้าเจ้านายเลย แต่มาถึงช่วงนี้กลับลงมาหาเองแถมมีภาษาพูดใหม่ ๆ ในความหมายของการพัฒนาคนระดับล่าง ซึ่งไม่เคยได้ยินมาก่อน"** พอได้ฟังก็ทำให้มองเห็นภาพว่า สิ่งทีกล่าวแล้วน่าจะมีเหตุผลสืบเนื่องมาจากอะไร

ปกติไม่ว่าเดินทางไปไหนตนไม่ชอบสร้างความสะดวกร้อนให้กับใครและความรู้สึกไม่ดีในสายตาคนทั่วไป หากเน้นที่การให้ความอบอุ่นและขวัญกำลังใจ ดังนั้นจึงไม่ชอบให้มีพิธีการ แม้บางช่วงอาจมีความจำเป็นอยู่บ้าง แต่ก็ควรกระทำอย่างมีเหตุมีผล ยิ่งรถวิทยุตำรวจนำหน้าได้ขอร้องให้จอดอย่างเด็ดขาด และการอยู่ในตำแหน่ง ตนไม่เคยใช้เครื่องเฮลิคอปเตอร์เพื่องานราชการแม้แต่ครั้งเดียว ช่วงที่อยู่ในกรุงเทพฯ บางครั้งยังขึ้นรถแท็กซี่ไปทำงานที่กระทรวงด้วยทำให้มีโอกาสคุยกับคนขับรถ ช่วยให้รับรู้ข้อมูลต่าง ๆ เพิ่มขึ้น

ช่วงนั้นตนเป็นประธานกรรมการจัดพิมพ์หนังสือชุดเผยแพร่ความรู้ให้ชาวบ้านในด้านอาชีพ ขององค์การคำคุณุสสา ซึ่งงานนี้ทำมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ก่อนเข้าดำรงตำแหน่งรัฐมนตรี เมื่อเข้ามาดำรงตำแหน่งนี้จึงอาศัยการประสานงานร่วมกัน โดยนำคณะ ๗. ลงไปสัมผัสบรรยากาศชาวบ้านในชนบท เพื่อต้องการให้แต่ละคนเกิดแนวคิดใหม่ ๆ โดยที่หวังว่าน่าจะใกล้ความจริงของชาวบ้านมากขึ้น แต่จะไม่บอกใครว่าตนเป็นรัฐมนตรีด้วย

วันนั้นนัดกันไปหมู่บ้านแห่งหนึ่งในเขตจังหวัดสิงห์บุรี ระหว่างเดินไปตามคันคลองชลประทานก็พบหญิงชาวบ้านวัยกลางคนนั่งอยู่ที่หัวสะพานไม้ซึ่งยื่นลงไปในลำรางชลประทาน ระหว่างยกของจับลูกกึ่งลูกปลาก็ล้างตัวเปียวในขามอ่างใบย้อม ๆ ตนลงไปนั่งยอง ๆ ริมตลิ่งคุยด้วย คุยกันไปสักครู่ก็ขอเชิญขึ้นบ้านซึ่งเป็นเรือนไม้ได้ดูไปร้องอยู่ห่างคันคูไปไม่มากนัก

ตนก็ตามขึ้นไป พอขึ้นไปถึงชานเรือนซึ่งปลูกแบบบ้านชนบท ก็แสดงน้ำใจยกบันไดร้อนและด้วยมาให้จากน้ำใจอันเป็นธรรมชาติของคนชนบท ตนก็รับมาและสนองน้ำใจให้สมบูรณ์ หลังจากนั้นก็เหลือบไปเห็นระนาดเอก จึงเลิกไปนั่งตีเล่นโดยที่พอเล่นได้เล็ก ๆ น้อย ๆ เราไปกันไม่กี่คนและร่วมกันไปอย่างเป็นกันเองโดยไม่มีแววของพิธีการแม้แต่เล็กน้อย แต่ในที่สุดความก็แตกเพราะมีคนหนึ่งคุยกับชาวบ้าน คุยไปคุยมาก็ไปกระซิบบอกว่า นั่นคือรัฐมนตรี ทำให้บรรยากาศซึ่งเคยเป็นธรรมชาติหายไปร่วมครึ่งหนึ่งอย่างเห็นได้ชัด **"นี่คือความจริงที่สอนให้รู้ถึงความแตกต่างระหว่างบรรยากาศบนพื้นฐานธรรมชาติกับบรรยากาศที่เป็นทางการ"** และหัวใจสำคัญซึ่งช่วยให้งานได้ผลตามเป้าหมายหรือไม่ขึ้นอยู่กับสิ่งนี้ **"โดยที่กล่าวไว้ว่า บนพื้นฐานความเป็นธรรมชาติเท่านั้น ที่จะสามารถช่วยให้ทั้งสองด้าน เรียนรู้ซึ่งกันและกันได้เป็นอย่างดี"**

ในวันนั้นระหว่างที่เดินอยู่บนคันนา มีเด็กผู้ชายอายุราว ๆ 10 ขวบ 2 คน เข้ามาจับมือข้างละคนถือไว้แน่น และไม่ว่าตนจะเดินไปทางไหนเด็กสองคนนี้จะเกาะไปด้วยตลอด ทราบจากชาวบ้านว่าเป็นเด็กใบ้ มีบางคนเตือนให้ระวังโดยที่กล่าวว่า เด็กสองคนนี้ร้ายนัก แต่แทนที่ตนจะระวังกลับนึกสงสาร โดยที่คิดว่า คงเป็นเพราะเด็กคู่นี้ถูกคนในหมู่บ้านมองในแง่ร้ายจึงได้เข้ามาจับมือและยึดไว้แน่นโดยที่หวังว่าจะได้รับความอบอุ่นบ้าง **นี่คืออุทาหรณ์ซึ่งใคร่ขอฝากไว้สำหรับผู้ใหญ่ที่ประสงค์จะพัฒนาคุณภาพของเด็ก รวมถึงผู้มีอำนาจซึ่งต้องการพัฒนาคุณภาพคนระดับล่าง**

อีกเรื่องหนึ่งซึ่งใคร่ขอนำมาเล่าไว้ให้คิดคือ บางครั้งการเดินทางออกท่องดินเราก็มักไม่ได้แจ้งให้ใครทราบล่วงหน้า แต่เข้าถึงตัวเลยทีเดียว ทำเอาถูกข้าราชการที่นั่นต่อว่าโดยอ้างเหตุผลว่า ถ้าเกิดอะไรขึ้นเขาจะต้องรับผิดชอบซึ่งเป็นข้ออ้างที่ข้าราชการมักนำมาใช้ ตนเองก็เห็นด้วยในเรื่องนี้ แต่ทุกสิ่งย่อมมีสองด้านเสมอ ดังนั้นสมมุติว่ามีอะไรเกิดขึ้นถ้าตอตอบกล่าวว่าเป็นคนตกลงใจปฏิบัติเองและไม่คิดเอาเรื่อง ทั้งนี้และทั้งนั้นถ้าคิดจะแก้ปัญหาซึ่งเรียกกันว่า**"ผักชีครยหน้า"** ก็คงต้องยอม

วันหนึ่งระหว่างการเดินทางไปดูงานในช่วงฤดูหนาว ก็มีข้าราชการระดับสูงของกรมซึ่งติดตามด้วยระดับรอง ๆ ลงมาติดตามไปด้วยตามธรรมเนียมที่พบทั่ว ๆ ไปขอขงระบบราชการ ซึ่งมักเรียกกันว่า**"ไปตรวจงาน"** ทั้ง ๆ ที่ตัวนายใหญ่เองก็ดำนายังไม่เป็น พอไปยืนอยู่ริมคันนาดูชาวบ้านหลายคนดำนาอยู่ ตนก็ก้าวลงไปอาบน้ำและร่วมดำนากับชาวบ้านอย่างเป็นกันเอง ภาพซึ่งเห็นเป็นสังขรณ์ขณะนั้นก็คือ คนระดับบนเดินเลี้ยวออกไปอยู่ห่าง ๆ ส่วนคนระดับล่างและคนรุ่นหนุ่มก้าวลงไปร่วมดำนากับชาวบ้านอย่างสนุกสนาน

แต่ก่อน ๆ ตั้งแต่ยังอายุไม่มากนัก ตนเคยเห็นบริเวณจังหวัดระยอง ตราด กระทั่งถึงจันทบุรี เต็มไปด้วยป่าค่อนข้างทึบ แม้แถวบ้านเพ็ญยังมีป่าสูงและมีช้างป่าเป็นโขลง ถัดจากนั้นมาสวนผลไม้และสวนยางพาราก็เข้ามาเบียด แม้ที่ห้วยโป่งยังคงมีสภาพป่าซึ่งคนธรรมดาบุกเข้าไปแทบไม่ได้ ในช่วงต้นเดือนเมษายนซึ่งที่อื่น ๆ ก่อน-ข้างแล้งจัด แต่ที่นั่นก็เริ่มมีฝนตกเป็นช่วง ๆ ที่บริเวณอ่างเก็บน้ำบางพระซึ่งแต่ก่อนยังไม่มีอ่างน้ำ บริเวณกันอ่างยังเป็นสวนเงาะ

ถัดจากนั้นมาไม่เกิน 20 ปี สวนยางพาราซึ่งแต่ก่อนนั่งรถผ่านไปยังมีบริเวณติดต่อกันอย่างกว้างขวางได้เปลี่ยนมาเป็นไร่มันสำปะหลังจนกระทั่งสวนยางแทบจะมองไม่เห็นหลงเหลืออยู่อีกเท่าไร' เนื่องจากทางราชการเองก็เห็นแก่เงินเป็นใหญ่แทนที่จะให้มีกระแสการพัฒนาจากรากฐานคนชนมหาพิชผล เนื่องจากถารเลี้ยงสัตว์ในยุโรปช่วงนั้นกำลังมีความต้องการมันสำปะหลังไปใช้ทำอาหารสัตว์ ประกอบกับเกษตรกรไทยก็มีรากฐานขาดความลึกซึ้งจึงไม่อาจหาข้อมูลเกี่ยวกับตลาดด้วยตัวเองได้ ทำให้ยี่คิดคิดการบอกเล่าจากทางราชการ ซึ่งในที่สุดก็ทำให้พินคิดเต็มไปด้วยไร่มัน คุณภาพของดินจึงดีมากและสีดินแทบจะเป็นสีขาว ยิ่งไปกว่านั้นทาง อี.อี.ซี. ซึ่งเป็นองค์กรร่วมยุโรปเองก็เริ่มปฏิเสธที่จะรับซื้อ

ช่วงนั้น ตนลงไปในพื้นที่ด้วยตัวเองพร้อมคณะ เพื่อหารือและวางแผนนำสวนยางพาราและสวนผลไม้กลับมาอีกครั้ง ในขณะที่ อี.อี.ซี. ประกาศส่งเสริมให้ไทยเริ่มต้นโครงการปลูกถั่วพลู ซึ่งตนเองรู้ได้ฝรั่งมาแล้วจึงไม่สนใจมากนัก

เรื่องนี้ ได้เริ่มต้นขึ้นจากโครงการซึ่งมีการปรึกษาหารือและวางแผนกันที่พินคิดจริง ๆ ทั้ง ๆ ที่ไม่มีเงินอยู่ในมือ คงมีแต่ของเก่าซึ่งใช้อยู่ในกระบวนการทำงานประจำวัน อาจเป็นเพราะว่าไม่มีเงินก็เป็นได้ที่ทำให้งานนี้ได้รับผลสำเร็จอย่างถึงรากฐานโดยเฉพาะผู้ร่วมงานซึ่งได้รับความรู้อย่างลึกซึ้ง เริ่มต้นจากการตระเวนสำรวจพื้นที่ในจังหวัดระยองก่อนอื่นว่า มีส่วนไหนของงานที่พอจะคัดแปลงมาใช้ได้ แล้วสานบริการทางวิชาการซึ่งขณะนั้นมีฐานที่ยังเหลืออยู่ อยู่ในจังหวัดภาคใต้ทั้งในด้านพันธุ์ยางและงานผลิระดับพื้นฐาน ยังจำได้ดีว่าครั้งเรานั่งล้อมวงประชุมกันบนพินคิดจริง ๆ หลังจากทีตนพ้นตำแหน่งมาแล้ว ผ่านไปทางนั้นก็ เริ่มเห็นต้นยางพาราเติบโตขึ้นมาระหว่างแถวมันสำปะหลัง เพราะไม่แนะนำให้ถางไร่มันทิ้ง แต่เปลี่ยนแปลงในลักษณะที่ผลมกลมกลืนกันไป ทำให้เกษตรกรเคือครือน้อยที่สุด

ตนขออนุญาตกล่าวอย่างมั่นใจว่า ถ้ากลุ่มบุคคลผู้วางแผนเรื่องนี้ไม่สามารถนั่งประชุมบนพินคิดได้ งานคงกล่าวแล้วก็ไม่น่าจะสำเร็จลงได้ในสภาพความจริงขณะนั้น เนื่องจากคนที่รังเกียจความสำคัญของพินคิด ย่อมมีแนวคิดซึ่งปรากฏออกมาเป็นสังขรณ์ว่า"เพราะไม่มีเงินจึงทำไม่ได้"

อีกสิ่งหนึ่งซึ่งใครจะขออนุญาตคน่มากกล่าวไว้ ณ ที่นี้คือ ตนทราบมาว่ากรมประชาสัมพันธ์โดยประชาสัมพันธ์เขตที่ขอนแก่น มีรถประชาสัมพันธ์ซึ่งซื้อมาแล้วไม่ได้ใช้งานอยู่หลายคัน และตัวเองก็เป็นคนสนใจเก็บของที่ไม่ได้ใช้งานเอามาใช้งานด้วยจึงได้ประสานงานกับทางกรมประชาสัมพันธ์ ทำโครงการ"เพื่อชีวิตเกษตร"ขึ้นในช่วงนั้นพอดีกับมีรองอธิบดีกรมประชาสัมพันธ์ท่านหนึ่ง มีลักษณะต้องกันคือ เป็นคนอยู่ง่ายกินง่ายและใช้ชีวิตแบบลูกทุ่ง เราจึงนำคณะลงพื้นที่ด้วยกันโดยเน้นพื้นที่ภาคอีสาน

ภายในรถจะมีเอกสารเผยแพร่ความรู้ เมล็ดพันธุ์พืชซึ่งคิดว่าน่าจะเหมาะสมกับชาวบ้านในท้องถิ่นเป็นต้น คณะเราไปใช้ศาลาวัดคตมหมู่บ้านเป็นที่พบปะล้อมวงคุยกับชาวบ้านโดยที่พยายามทำบรรยากาศให้เป็นธรรมชาติที่สุด บางครั้งออกไปไกลหน่อยก็ไปนอนตามศาลาวัดด้วย โดยไม่มีความรู้สึกซึ่งเอาตำแหน่งติดตัวไป เพราะหากติดไปจะมีผลทำให้การถ่ายทอดความรู้ไม่อาจเข้าถึงได้อย่างลึกซึ้ง กับอีกด้านหนึ่งตัวเราเองก็ไม่ได้ความรู้สึกที่ช่วยให้เห็นคุณค่าของตัวเองซึ่งถือเป็นอีกด้านหนึ่งที่มีความสำคัญขั้นพื้นฐาน

ยังมีกรณีอื่น ๆ ซึ่งน่าหยิบยกมาเป็นตัวอย่างเพื่อการศึกษาอีกหลายอย่าง แต่ก็คิดว่าถ้ามองได้ลึกซึ่งถึงสิ่ง
เงื่อนไขซึ่งปรากฏอยู่ในรากฐานความคิดน่าจะพบว่ามันหนึ่งเดียวเท่านั้นคือ ด้านที่อยู่ในจิตใจก็คือรากฐานความคิด
ที่อิสระ กับด้านซึ่งอยู่ภายนอก เพราะมีรากฐานอิสระจึงช่วยให้มองเห็นช่องทางอย่างหลากหลายให้สามารถปรับ
แนวคิดตัวเองได้อย่างปราศจากการยึดติดจึงหาทางออกได้อย่างคล่องตัว

ช่วงถัดมาไม่นานก็มีข่าวการปรับคณะรัฐมนตรีใหม่ บางคนให้ความเห็นว่าตนคงไม่มีโอกาสทำงานในตำแหน่งนี้ต่อไป เพราะไม่เคยวิ่งเต้นไปหานายก ฯ. แม้ในฐานะรัฐมนตรีว่าการ ฯ. ถ้าจะถามว่าเหตุผลอะไรคงตอบว่า เป็นเพราะไม่มีงานที่จะต้องไปพบปะหารือเนื่องจากเงินก็ไม่มีการใช้ เรื่องอื่น ๆ ซึ่งเป็นทางการก็ไม่ตกมาถึงตน แต่ที่มีด้านคืออยู่ด้วยก็คือ ท่านปล่อยให้คิดและทำงานได้อย่างอิสระทุก ๆ เรื่องโดยที่ไม่เข้ามาแทรกแซงใด ๆ ทั้งสิ้น แต่ในที่สุดเมื่อประกาศคณะรัฐมนตรีชุดใหม่ปรากฏว่า ตนมีชื่ออยู่ที่เดิมต่อมาอีก

เรื่องสุดท้ายที่ใคร่ขอหยิบยกมาเป็นตัวอย่างก็คือ โดยทั่ว ๆ ไปถ้าเป็นเรื่องราวต่าง ๆ ซึ่งอยู่บนพื้นฐาน
ความเป็นกลางโดยเฉพาะด้านวิชาการ โดยที่ไม่มีผลประโยชน์ซึ่งอาจมีโอกาสได้รับเป็นการส่วนตัวด้วย เมื่อเสนอ
ถึงรัฐมนตรีตามลำดับขั้นตอน แม้จะมีผู้สรุปเสนอในช่วงสุดท้ายก็มักพบกับคำว่า"รับทราบ"แม้ไม่สนใจอ่านและคิดถึง
ว่าจะใช้ให้เป็นประโยชน์ได้อย่างไร อย่างก็ทำคามคำบอกของผู้ที่อยู่ภายใต้ เรื่องทำนองนี้ส่วนใหญ่จะมาจาก
รายงานการไปดูงานต่างประเทศ ดังเช่นที่มักกล่าวกันว่า"รัฐมนตรีคือตรายางสำหรับ เรื่องทำนองนี้"

ตนได้นำเรื่องทำนองนี้มาใช้ให้มีผลพัฒนาความกระตือรือร้นและแนวคิดของคนโดยที่ เชื่อว่าได้ผลไม่มากนัก
น้อย แทนที่จะปล่อยให้มันเป็นเพียงแผ่นกระดาษซึ่งในที่สุดก็เก็บเข้าลิ้นชัก

สิ่งซึ่งน่าปฏิบัติก็คือ เมื่อรายงานดังกล่าวได้รับการเสนอมาตามลำดับจนถึงตน หลังจากอ่านสรุปแล้วทำให้
มองเห็นประเด็นเงื่อนไขสำคัญ ๆ ที่แฝงอยู่ในความลุ่มลึกได้ทุกเรื่อง ทั้ง ๆ ที่มองเห็นคำตอบแล้ว แต่เนื่องจากผู้
เสนอรายงานอาจยังไม่ถึง จึงตั้งเป็นคำถามกลับไปเพื่อให้ค้นหาคำตอบด้วยตนเองแล้ว เสนอกลับมาใหม่ ทำให้
ให้มีผลสำคัญ ๆ เช่น สิ่งแรกเปลี่ยนแนวคิดซึ่งเคยมีมาแต่ก่อนว่า "เสนอขึ้นไปเฉอะ ผู้ใหญ่คงไม่อ่าน เมื่อเกิด
สภาพเช่นนี้เห็น ย่อมไม่กลับไปคิดค้นหาวิธีการนำใช้ประโยชน์ แลมยังสร้างภาวะคั่งเช่นที่กล่าวกันว่า"เข้าซาม
เย็นซาม"

ประการที่สอง การสอบถามกลับไปยิ่งเป็นสิ่งซึ่งตนรู้แล้ว ย่อมมีเป้าหมายที่ลึกซึ้งกว่าเพียงการได้คำตอบที่
ถูกต้องเท่านั้น หากมีผลซ้ำระล้าง"ภาวะคิดเปลือก" ซึ่งถือวาคือหัวใจสำคัญของการแก้ปัญหาอย่างถึงรากฐาน เพื่อ
ให้สามารถทำงานด้วยแนวคิดที่แหลมลึกกว่าเก่า

และประการที่สาม ย่อมทำให้ผู้ปฏิบัติบังเกิดกำลังใจโดยที่รู้ว่าผู้ใหญ่สนใจให้ความสำคัญแก่งานซึ่งตนทำ
ด้วย ทั้งนี้และทั้งนี้เนื่องจากคนรุ่นหลังให้ความเคารพศรัทธาเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว ย่อมช่วยให้วิธีการลักษณะนี้ได้ผล
ในการพัฒนาสติปัญญาเพิ่มขึ้น

ทั้งนี้และทั้งนี้ เนื่องจากนายกรัฐมนตรึประกาศลาออกจากตำแหน่งกลางสภาในที่สุด แต่ตนก็นั่งทำงานต่อไป
จนครบวาระสุดท้ายตามกฎหมายรัฐธรรมนูญ จึงพวยเหตุการณบางอย่างต่อไปอีก เนื่องจากวันหนึ่งปลัดกระทรวงได้
เข้าไปพบที่ห้องทำงานพร้อมกับในมือมีหลายเรื่องไปเสนอให้พิจารณา เมื่อตนรับมาดูจึงพบว่า เป็นเรื่องซึ่งอยู่ใน
ความรับผิดชอบของผู้อื่น จึงชี้แจงไปว่า เราได้แบ่งงานกันรับผิดชอบไปแล้วและเรื่องเหล่านี้ควรอยู่กับกรมงานซึ่ง
ตนไม่ได้รับผิดชอบ หากนำไปปฏิบัติไปอาจทำให้เกิดความรู้สึกว่าตนก้าวก่างานคนอื่น

ปลัดกระทรวงจึงชี้แจงต่อไปว่า ขณะนี้ไม่มีใครอยู่เลย หลังจากนายก ฯ. ประกาศลาออกแล้วก็หายตัวกันไป
หมด หากท่านไม่ช่วยจะทำให้ชาวบ้านเดือดร้อน เพราะเรื่องเหล่านี้มีผลโดยตรงต่อชาวบ้าน ตนจึงตัดสินใจนำมา
พิจารณาและดำเนินการให้เสร็จสิ้นไปในที่สุด

บทสรุปจากประสบการณ์ในช่วงที่เข้าไปเป็นรัฐมนตรี ใ้สอนผมให้มีความรู้สึกลึกซึ้งยิ่งขึ้นว่า คนได้รับบทเรียนชีวิตนี้ ถึงความจริงอีกระดับหนึ่ง ทำให้มีความรู้สึกชัดเจนยิ่งขึ้นว่า วิธีทางคั่งกล่าวหาใช้สิ่งซึ่งคนควรยึดถือต่อไปในขณะที่มุ่งแสวงหาสัจธรรมไม่ แม้หลังจากพ้นตำแหน่งมาได้ไม่นานจะได้รับห้วงคำปรารภจากบางคนที่ว่า "อาจารย์ระพี ๗. เป็นรัฐมนตรีที่มีผลงานเด่นชัดมาก" แต่คนก็รับฟังจากรากฐานซึ่งปล่อยวางพอสมควรแล้วจึงไม่หลงอยู่กับมัน

หลังจากพ้นตำแหน่งได้ไม่นาน คนก็ได้รับเชิญไปเป็นวิทยากรในการประชุมนานาชาติที่ประเทศญี่ปุ่น จากคำปรารภคั่งกล่าวหาเหมือนมีผลกระตุ้นให้ตนทำอะไรบางอย่าง กล่าวคือ ก่อนออกเดินทางไปต่างประเทศ ได้มีจดหมายเรียนพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ โดยสรุปสาระสำคัญได้ว่า แม้ระหว่างที่ผมทำงานในตำแหน่งนี้จะไม่ได้มาพบปะใกล้ชิดกับท่านมากนัก แต่จากสายตาและความรู้สึกของประชาชนคนทั่วไป ถ้าเห็นว่าผมมีผลงานเป็นที่ยอมรับ ก็ขอมอบให้เป็นคุณความดีของท่านทั้งหมด เนื่องจากท่านเป็นผู้ให้โอกาสผมทำงาน สิ่งใดที่ขาดตกบกพร่องผมขอรับไว้เพื่อปรับปรุงแก้ไขตัวเองต่อไปในอนาคต

แล้วทุกสิ่งทุกอย่างก็ผ่านไป คงเหลืออยู่แต่สิ่งซึ่งคนได้รับจากประสบการณ์อันนับได้ว่ามีคุณค่ายิ่งขึ้นสำหรับชีวิตอนาคต ถึงแม้ใครจะต้องการส่วนนี้และคนปรารถนาจะให้ ก็คงไม่อาจเป็นไปได้.